

(meselâ bk. Özalp, II, 25; BTMA, I, 316) ölüm tarihinin Mayıs 1917 olarak verilmesi, Sadettin Nüzhet Ergun'un tarih tesbitinde yapmış olduğu bir hatadan kaynaklanmaktadır. Zira Ergun, 1336 tarihinin karşılığı olarak 1917 yılını göstermiş (Antoloji, II, 644) ve bu yanlış daha sonraki müellifler tarafından da tekrarlanmıştır. Hâdi Bey müsikîşinas Hacı Fâiz Bey'in küçük kardeşidir.

Zamanın tanınmış müsikîşinasları arasında yer alan ve iyi bir üfî olan Hâdi Bey, dinî ve din dışı sahada bestelediği eserler yanında mahfuzatı, hânendeliği ve hocalığı ile de tanınmıştır. Müsikideki hoca-ı Yeniköylü Hasan Sırrı Efendi'den binlerce eser öğrenmiştir. Parlak ve güzel sesli bir hânende olan ve eserleri doğru okumakla şöhret bulan Hâdi Bey'in okuyuş tavrı, müsikîşinasların hâfızalarından uzun süre silinmeyen bir icra tarzı olarak anılagelmıştır. Bilhassa durak okumakla şöhret kazanmıştır.

Yetiştirdiği birçok talebe arasında en meşhuru, kendisinden muhtelif durak, ilâhî, semâî ve şarkıyı tavrı ile beraber meşketmiş olan Mehmet Fehmi Tokay'dır. Bilhassa kuûdî zikirler için çeşitli ilâhiler, ayrıca din dışı formda eserler bestelemiş, ancak bunların büyük kısmı unutulmuştur. Güftesi Seyyid Nizamoğlu'ya ait, "Bu aşk bir bahr-i ummândır" mısraı ile başlayan nihâvend ilâhisiyle, "Dermendim ey civan dermâna geldim ağlarım" mısraı ile başlayan muhayyer şarkısı en tanınmış bestelerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun Dosyaları, nr. 128; Ergun, Antoloji, II, 444, 644-645, 653, 679-682, 710, 763; Kip, TSM Sözlü Eserler, s. 86; Özalp, Türk Musikisi Tarihi, II, 25, 108; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileycileri", AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, sy. 3, Ankara 1977, s. 185; Öztuna, BTMA, I, 316-317.

NURİ ÖZCAN

HÂDÎ'L-ERVÂH

(حادى الأرواح)

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin
(ö. 751/1350)
cenneti ve oradaki
hayatı konu edinen eseri.

Eserin adı mukaddimesinde ve bazı kaynaklarda (İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, III, 402; Keşfü'z-zunûn, I, 623) Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh, müellifin diğer bir kitabında yaptığı atıfta ise (eş-Şavâ'îku'l-mürsele, s. 24) Şıfatü'l-cenne

hâdi'l-ervâh şeklinde kaydedilmektedir. Muhtemelen bu atıftan dolayı eser bir kısım kaynaklarda Şıfatü'l-cenne, Vaşfü'l-cenne, bazılarında da Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh şıfatü'l-cenne (vaşfü'l-cenne) olarak zikredilmektedir (İbn Receb, II, 450; Dâvûdî, II, 93). Bağdatlı İsmâil Paşa ve ondan faydalandığı anlaşılan Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, bu ismin ilk kelimesini yanlış olarak "hâdî" (هادى) şeklinde gösterir (Hedîyyetü'l-ârifin, II, 158; Ricâlü'l-fıkır, s. 319). İbn Kesîr ve Süyûtî ise İbn Kayyim'in birçok eserini zikrettikleri halde (el-Bidâye, XIV, 234-235; Bugyetü'l-vu'ât, I, 62-63) Hâdi'l-ervâh'tan söz etmezler.

Hâdi'l-ervâh, Ebû Nuaym el-İsfahânî ile Ziyâeddin el-Makdisî'nin Şıfatü'l-cenne adlı eserlerinden sonra bu alanda yazılmış en kapsamlı kitaptır. Bir mukaddime ve yetmiş bölümden (bab) oluşan eserin son bölümünün son faslı hâtime şeklinde düzenlenmiştir. Müellif mukaddimede pek çok insanın yaratılış gayesinden gafil olduğunu, bunların dünyanın geçici nimetlerine kapılarak aslî görevlerini unuttuklarını, ölümle karşılaştıklarında şaşkınlık içine düşeceklerini, âhîret hayatında ise cennet nimetlerinden mahrum olmanın pişmanlığını duyacaklarını belirtmekte, insanları âhîret hayatına hazırlayıp Allah rızasına sevk etmek üzere bu eseri yazdığını söylemektedir. Bu arada Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh (ruhları saadet ülkesine özendirerek yönlendiren) şeklindeki adlandırmanın eserin muhtevasına uygun düşeceği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Eserde konular belli bir sistematik gözetilmeden ele alınmış ve bölümlerin bir kısmı alt bölümlere de (fasıl) ayrılmıştır. Tamamı incelendiğinde kitapta cennetin halen mevcudiyeti, mahiyeti, kısımları ve tasviri gibi ontolojik yönleri yanında görevlileri, sakinleri, orada yaşanacak olan hayat, cennet nimetleri, Allah'ın müminler tarafından görülmesi ve cennet hayatının ebediyeti gibi konuların ele alındığı görülür.

Eserin ilk sekiz bölümünde cennetin halen mevcut olup olmadığı, Hz. Âdem'in bir süre kalıp daha sonra çıkarıldığı cennetin arz cenneti mi yoksa ebediyet cenneti mi olduğu hususu tartışılmakta, bu konuda öne sürülen delillerle bunlara yöneltilen eleştiriler sıralanmaktadır. Bu arada müellif cennetin halen mevcut olduğu kanaatinin taşıdığını söylemektedir. Eserin 9-12. bölümlerinde cennetin kapıları ve bunların özellikleri, 13. bölü-

münde cennetin halen nerede bulunduğu, 14. bölümünde anahtarları, 15. bölümünde cennetliklere verilecek beratlar, 16. bölümünde cennete ulaştıracak yolun tek olduğu anlatılmaktadır. 17 ve 18. bölümlerde cennetin dereceleri, 19 ve 20. bölümlerde cennet ehline ait nimetler sayılmakta ve onların Cenâb-ı Hak'tan talep edeceği bütün nimetlerin kendilerine verileceği ifade edilmektedir. 21-23. bölümlerde cennetin dârü's-selâm, dârü'l-huld, firdevs, adn, me'vâ ve nâim gibi çeşitli isimleriyle bunların anlamları üzerinde duran müellif, daha sonra cennetin bir kısmı diğerinden üstün kılınan bölümlerini anlatmaktadır. Kitabın 24-33. bölümlerinde cennet ehlinin durumu ile cennetin fizikî özellikleri tasvir edilmektedir. Hâdi'l-ervâh'ın 34-37. bölümlerinde cennet ehlinin bulunduğu bu mekânları daha önceden görmüş gibi tanıyacağı ifade edilmekte, 38-51. bölümlerinde ise cennetliklerin tasviri, bunların cennete nasıl girecekleri, ehl-i cennetin dereceleri belirtilmekte, cennette okunacak ezan, orada bulunan bahçe, ağaç, meyve, gölgelik, nehir ve kaynaklarla cennet ehlinin yiyecek ve içecekleri, kullanacakları yemek takımları, elbiseleri, ziynetleri, döşekleri ve koltukları tasvir edilmektedir. 52-64. bölümlerde hûri ve gılmanlarla bunların özellikleri, ayrıca ehl-i cennetin günlük hayatı anlatılmaktadır. Müellif, rû'yetullah konusunun işlendiği 65. bölümü eserinin en önemli bölümü olarak takdim etmekte ve bunu otuz sekiz alt bölüme ayırmaktadır. İbn Kayyim, âhîrette gerçekleşeceği Ehl-i sünnet tarafından kabul edilen rû'yetullahı inkâr eden ehl-i bid'atın görüşlerini çeşitli yönlerden eleştirmektedir. 66. bölüm Allah'ın cennet ehline hitabı ve onları selâmlamasına ayrılmıştır. Müellif eserinin 67. bölümünü cennet ve nimetlerinin ebediyeti konusuna ayırmıştır. Burada cehennem de ebedî olup olmadığı tartışmalarına yer verilmekte ve konuyla ilgili farklı görüşler sıralanmaktadır. Müellifin bu tartışmalarda cehennem ebedî olmadığı görüşüne meylettği sezilmektedir (ayrıca bk. a.mlf., el-Vâbilû's-şayyib, s. 25). 68. bölümde cennete en son girecek olan kimseler anlatılmakta, 69. bölümde cennet ehlinin konuşacağı dil ve cennetin alt kademelerinden üst kademelerine yükselmenin mümkün olabileceği gibi konulara yer verilmektedir. Eserin son bölümünde müellif cennet nimetlerine kimlerin hak kazanacağı me-

selesine ve cennete girmeye vesile olan davranışlara temas etmektedir.

İbn Kayyim ele aldığı konuları işlerken önce ilgili âyet ve hadisleri sıralamakta, daha sonra sahâbe ve tâbiînin görüşlerine yer vermektedir. Müellif *Kütüb-i Sitt*e gibi muteber hadis kitapları yanında İbn Merdûye, Bezzâr, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in müsnedlerinden; Mücâhid b. Cebr, Süddî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, Esbât b. Nasr ve İbn Ebû Hâtim'in tefsirlerinden; Taberânî'nin *Şerhu's-sünne'si*, İbn Ebû'd-Dünyâ'nın *et-Terğib ve't-terhib'i*, Beyhâkî'nin *el-Ba's ve'n-nüşûr'u*, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Ziyâeddin el-Makdisî'nin *Şıfatü'l-cenne*'leri ile İbn Ebû Asım'ın *Kitâbü's-Sünne*'sinden istifade etmiştir. İbn Kayyim'in özellikle Ebû Nuaym'ın *Şıfatü'l-cenne*'sinden geniş ölçüde faydalandığı ve konu başlıklarının büyük bir kısmını bu kitaptan iktibas ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim eserinin birçok yerinde Ebû Nuaym'ın adını zikrederek ondan alıntılar yapmaktadır (meselâ bk. s. 92, 99, 104, 121, 129, 133, 200, 360).

Müellifin bu eserinde, muteber hadis kitapları yanında zayıf kabul edilebilecek rivayetleri içeren kaynaklardan da faydalandığı anlaşılmaktadır. Kitabın nâşirlerinden Büdeyvi, bu tür rivayetlerin daha çok Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Şıfatü'l-*

cenne'sinden alınanlar arasında rastlandığına dikkat çekmektedir.

Hâdî'l-ervâh'ı, İbn Kayyim'in öğrencilerinden Ebû'l-Abbâs Ömer b. Şehâbeddin Ahmed el-Ensârî *ed-Dâ'i ilâ eş-refi'l-mesâ'i fi şifati'l-cenne ve ehlih* adıyla özetlemiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 554). Kendi eserinde belirttiğine göre (*et-Tacû'l-mükellel*, s. 418) Siddîk Hasan Han'ın da *Müşiru sâkini'l-garâm ilâ ravzâti Dâri's-selâm* adlı bir hulâsası vardır. Abdülkâdir Ahmed Atâ *Hâdî'l-ervâh'ı et-Tarîk ile'l-cenne* adıyla ihtisar etmiştir (Kahire 1986). İbn Kayyim, eserinin "Miftâhu'l-cenne" adını verdiği 14. bölümünün sonlarında "hayra ve şerre götürülen yollar" konusunda bazı hususlara dikkat çekmişti. On satır kadar olan bu kısmın, Sa'd b. Atik en-Necdî tarafından manzum hale getirildiği ve *Hidâyetü't-tarîk min mesâ'ili âli 'atîk* adlı bir risâleler mecmuası içinde yer aldığı kaydedilmektedir (Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, s. 149).

Eser, başta müellifin öğrencileri İbn Kesîr ve İbn Receb olmak üzere bu konuda kitap yazan birçok kişiyi etkilemiştir. *en-Nihâye*'sinde "Kitâbü Şifati ehli'l-cenne" başlığı ile bir bölüme yer veren İbn Kesîr'in burada naklettiği rivayetler, *Hâdî'l-ervâh*'ta yer alanlarla büyük çapta benzerlik göstermektedir (*en-Nihâye*, II, 261-414). İbn Receb'in *et-Taḥ-*

vîf mine'n-nâr ve't-ta'rîf bi-hâli dâri'l-bevâr (Beyrut 1407/1987) adlı eserinde de aynı hususlar göze çarpmakta, M. Reşîd Rızâ da bu konulara temas ederken *Hâdî'l-ervâh*'a atıfta bulunmaktadır (*Tefsîrû'l-menâr*, I, 277).

Hâdî'l-ervâh'ın Türkiye'de (TSMK, III, Ahmed, nr. D 1521; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 717; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2605, 2606, Ayasofya, nr. 2159, Dârülmescnevî, nr. 154; İÜ Ktp., AY, nr. 1240) ve Türkiye dışında çeşitli kütüphanelerde (Brockelmann, GAL, II, 129; Suppl., II, 127; ayrıca bk. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, s. 149) yazma nüshaları mevcuttur. Eserin *İ'lâmü'l-muvakkî'in* ile birlikte yapılmış bir baskısı yanında (I-III, Kahire 1325/1907) Mektebetü Nehdati Mısır (Kahire 1971) ve Dârü'l-kalem (Beyrut 1401/1983) tarafından yapılmış iki tahkiksiz baskısı daha bulunmaktadır. Mahmûd H. Rebî' (Kahire 1357/1938), Abdullah es-Seyyid Subh el-Medenî (Kahire 1398/1977), Abdüllatif Âli-i Muhammed el-Fevâir (Amman 1987), Yûsuf Ali Büdeyvi - Muhyiddin Müstû (Beyrut 1411/1991) ve İsmâüddin Sabâbatî (Kahire 1992) eserin tahkikli neşirlerini gerçekleştirmişlerdir. Yûsuf Ali Büdeyvi ve Muhyiddin Müstû tarafından yapılan neşir ciddi bir tahkik olarak dikkat çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hâdî'l-ervâh ilâ bi-lâdî'l-efrâh eu vaşfü'l-cenne* (nşr. Yûsuf Ali Büdeyvi - Muhyiddin Müstû), Beyrut 1411/1991; a.mlf., *el-Vâbilü's-sayyib mine'kelimî't-tayyib*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 25; a.mlf., *eş-Şavâ'iku'l-mürsele*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-İmâm), s. 24; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Şıfatü'l-cenne* (nşr. Ali Rızâ Abdullah), Dimaşk 1407-1408/1987-88, I-II, tür.yer.; Zehebî, *Mizânü'l-ittidâl*, II, 24-25, 622; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1988, II, 261-414; a.mlf., *el-Bidâye*, XIV, 234-235; İbn Receb, *ez-Zeyl'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut 1372/1953, II, 450-451; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, III, 402; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1968, III, 208-209, 378; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 62-63; Dâvûdî, *Tabakâti'l-müfessîrin*, II, 93; Keşfü'z-zunûn, I, 623; Siddîk Hasan Han, *et-Tacû'l-mükellel*, Beyrut 1404/1983, s. 418; Serkis, *Mu'cem*, I, 223; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, I, 277; Brockelmann, GAL, II, 129; Suppl., II, 127; Hedîyyetü'l-ârifin, II, 158; Şerefeddin Abdülazîm, *İbn Kayyim el-Cevziyye: aşruhu ve menâhicüha*, Kahire 1967, s. 74; Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, *Ricâlü'l-fikr ve'd-da'ue fi'l-İslâm*, Küveyt 1395, s. 319; M. Müslim el-Ganîmî, *Hayâtü'l-İmâm İbn Kayyim el-Cevziyye*, Beyrut 1981, s. 337-409; Ahmed Mâhir el-Bakârî, *İbnü'l-Kayyim min âşarihi'l-ilmîyye*, Beyrut 1984, s. 50-52; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye*, Riyad 1985, s. 64, 90, 117, 148, 149; Claude Gillot, "Textes arabes anciennes éditées en Egypte au cours années 1987 à 1990", *MIDEO*, XX (1991), s. 426-427.

Hâdî'l-ervâh'ın ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2605)

